

TEMA • Piše: NENAD BARTOLČIĆ • 26.11.2025.

PISCI I DRUGI AUTORI, AUTORSKA PRAVA • AUTORSKO PRAVO • AUTORSKI HONORARI • INICIJATIVA PRAVO NA PROFESIJU

Tri pozicije autora - kako zaštititi profesiju?

Preporučiti članak

Like f t r

Uđimo u vremeplov i vratimo se skoro petnaestak godina u prošlost, točnije u **2010. godinu**. Ostajemo u Hrvatskoj, u fokusu naših tadašnjih cehovskih razmišljanja je sektor knjige i položaj autora (pisaca, prevoditelja...), jer svi se oni nalaze u poprilično bremenitoj situaciji u kojoj se nalazi hrvatsko nakladništvo.

Vrijeme je to kada **pisari počinju sve glasnije počeli govoriti o vlastitom položaju** - nisu to razmišljana o estetskim pitanjima, o tehnikama pisanja ili bilo čemu sličnom, u fokusu je pitanje mogu li uopće hrvatski pisci (preživjeti od pisanja, odnosno kako to ostvariti). Da bi se cjelovitije razumjela pozicija pisca i o čemu su to zapravo pisci počeli progovarati, potrebno je barem u osnovnim konturama poznavati situaciju na hrvatskom tržištu knjiga, koju bi se najlakše moglo opisati kao stanje permanentnog kaosa ili duhovitim opisom na na jednom forumu koji je glasilo „mala bara, ponešto krokodila a ponajviše sitneži“.

Neuralgičnih točaka u to je vrijeme sasvim dovoljno da se baš svi u **tzv. lancu knjige (autor-prevoditelj-izdavač-knjižar...)** mogu "prepoznati" kao ugroženi ili slaba karika, pa čak i do jučer u vlastitu poziciju uljuljkani najveći na hrvatskom tržištu knjiga, vlasnici vodećih hrvatskih nakladničkih kuća a ujedno i knjižarskih lanaca. Svi sudionici lanca knjige, od autora i prevoditelja do nakladnika i knjižara, s razlogom su se osjećali (neki više, neki manje) ranjivo u sustavu u kojem nijedna karika nije dovoljno čvrsta., zbog čega pate i kultura ali i tržište knjige.

Ističe sa da knjiga kao kulturno, umjetničko i obrazovno dobro zaslužuje društveni prioritet, ali u Hrvatskoj je vidljivost književnosti i autora minimalna: mediji napuštaju knjigu, književna kritika gotovo je nestala, časopisi su zamrli, a interes izdavačkih kuća i portala okrenut je prema mahom komercijalnim sadržajima. Posljedica je sve veća neinformiranost publike, pad motivacije za kupovanje knjiga, pad čitanja (kasnije statistike taj su trend iz godine u godinu potvrđivale, op.a.) i u zraku se već tada osjećala opasnost od urušavanja kulturne infrastrukture, u ovom slučaju prenašanih knjižarskih lanaca.

Istodobno, te 2010. godine strategije za razvoj čitanja, književnosti i izdavaštva ne postoje ili su površne. Knjiški ceh, od autora i prevoditelja do nakladnika, knjižara i knjižničara, godinama je slabo (ne)organiziran, a postojeće profesionalne udruge, pa i poslovna **Zajednica nakladnika i knjižara pri HGGK** počivaju na volunтарizmu koji u uvjetima ekonomske nesigurnosti (globalna kriza) ne predlaže neka rješenja. Štoviše, komunikacija između dionika gotovo je nepostojeća, a isti problem vrijedi i za odnos tadašnjeg **Ministarstva kulture** i aktera na tržištu. Ukratko, nema sustavnog dijaloga, koordinacije ni zajedničkog osmišljavanja mjera.

Situaciju dodatno otežavaju visoki rabati knjižarskih lanaca (često 45–50%), velika kašnjenja u isplataama za prodane knjige, loša vidljivost nekomercijalnih naslova, nedovoljan otkup knjižnica, pa i sveukupno nedovoljno financiranje knjižnog sektora od strane tadašnjeg **Ministarstva kulture**, uz potpuni izostanak aktivnijeg sudjelovanja **Ministarstva znanosti i obrazovanja**. Veliki nakladnici također osjećaju pritisak – knjižarski lanci u trgovačkim centrima postali su preskupi, konkurencija ne knjižnih proizvoda sustava remeti logiku tržišta, a komercijalno oglašavanje knjiga i dalje je preskupo. Uza sve to, novinski članci straše branšu e-knjigom koja će dok trešne mnoge stare modele i formate poslovanja učiniti suvišnim.

Pravo na profesiju

I nije to sve na što nas je podsjetio izlet vremeplovom, ali je dovoljno za orisati kontekst u kojem se pojavila se inicijativa „**Pravo na profesiju**“, koju je među piscima pokrenuo **Robert Perišić**. Za razliku od nakladnika i knjižara, pisci su prvi artikurali zaobedićte zahtjeve: status pisca u Hrvatskoj faktički je „ilegalan“, jer se od knjiga ne može živjeti, a većina autora nestaje ili stagnira u srednjim godinama upravo zbog nemogućnosti da se pisanjem bave kontinuirano. Perišić ukazuje i na točku povijesnog prekida: nekadašnji model subvencija (država - izdavač - autor) 1990-ih se raspao – sada uglavnom privatni izdavači subvencije za izdavanje knjiga zadržavaju za sebe, ne dijele ih sa autorima i pisci su ostali izvan sustava.

Perišićeva inicijativa stoga predlaže **stvaranje novog fonda za poticanje književnog stvaralaštva**, koji bi financirao pisce i vrednovao kvalitetu prethodnih knjiga, uz postojeći fond temeljen na projektima budućih djela. Time bi se popunila praznina između rada na knjizi i tržišnog honorara, koji je premlan da podrži profesionalizaciju pisaca/pisanja. Predviđena je i reforma stipendijskog sustava, uvođenje katedri kreativnog pisanja te racionalizacija sufinanciranja časopisa – potpora bi trebala pripadati samo onima koji mogu osigurati barem minimalni honorar autorima.

Dakle, u fokusu inicijative bilo je upravo ono što i danas ostaje ključno: nepostojanje minimalnih autorskih tarifa, nerealno niski honorari, nestandardizirani i netransparentni ugovori, loš mirovinski položaj autora, nepostojanje socijalne sigurnosti freelancera, prekarizacija svih oblika autorskog rada. Iako inicijativa nije dovela do instantnih reformi, otvorila je vrata sljedećim godinama: tarifnicima, jačem organiziranju strukovnih udruga, pojavi tipskih ugovora i sustavnoj raspravi o uvođenju minimalnih standarda.

Pisci su inicijativom „Pravo na profesiju“ jasno pokazali da se stvari mogu pokrenuti tek kada se sami uključe – i to je najvažnija lekcija ove faze hrvatskog knjižnog kaosa. Na žalost, rijetki su shvaćali da su problemi pisaca, nakladnika, knjižara... duboko su povezani i da nijedna reforma neće uspjati ako se problemi nastoje riješiti izolirano. No, malo po malo, postajalo je jasnije da oporavak lanca knjige zahtijeva jasnu strategiju, profesionalizaciju ceha i sustavnu komunikaciju svih aktera s državnim institucijama.

Različite pozicije autora

No, kakva je zapravo bila pozicija autora tada, i kakva je nakon što smo se vremeplovom sretno vratili u današnjicu? Gledajući sa strane, vjerojatno se većini hrvatska književna i prevoditeljska scena često izgleda kao zbroj zasebnih karijera, svaka sa svojim putem i poetikom. Ali, kada bismo se malo zagledali izbliza, otkrili bi razlike u "radnom temperamentu", načinu na koji pojedinci ako im se da prilik javno komuniciraju to čime se bave, način i uvjete u kojima se to događa.

Nekima sve nekako ide ležnije, neki uspijevaju "multitaskati" često i zavidan niz dnevnih zadataka, isprepletenih u njihovom privatnom ali i profesionalnom životu. pa kada bismo ih nekako pokušali sistematizirati po grupama, može se uočiti da se izdvaja nekoliko pozicija, koje čine

- oni koji imaju stalni posao
- oni koji rade u mješovitom, hibridnom režimu
- oni koji rade isključivo kao freelanceri.

Naravno, to samo po sebi ništa ne govore ništa o talentu ili vrijednosti nečijeg pisanja, a već samo otkriva u kakvim se ekonomskim uvjetima njihov rad zapravo događa. A kada uvidimo te razlike, biti će nam potpuno jasno kako te razlike određuju ritam pisanja, mogućnost ostvarivanja kontinuiteta i dugoročnu održivost odabranog (ili zapravo nametnutog) načina ostvarivanja vlastitog autorskog, kreativnog potencijala.

>> Stalno zaposleni autori i nedovoljna raspoloživost vremena

Stalno zaposleni autori najčešće rade u školama, fakultetima, knjižnicama, kulturnim institucijama, uredništvima medija ili drugim sektorima čiji ritam određuje njihov svakodnevni život. Takav položaj donosi egzistencijalnu stabilnost – redovitu plaću, socijalna prava, bolovanje, mirovinski staž... međutim, često ne osigurava i dovoljno raspoloživog vremena za kreativni autorski rad. Jer pisanje romana, eseja ili prijevoda zahtijeva koncentraciju, baš kao i inspiraciju koje je teško pronaći u osmosatnom radnom vremenu, nerijetko obavljajući posao koji i nema uvijek bližih poveznica s autorskim radom. A nakon nastavnih obveza, administracije, sastanaka i drugih ovisno o vrsti posla svakodnevnih zadataka, preostala radnja energija teško da može dostići za upogoniti procese kreativnog stvaranja. Koliko puta ste mogli pročitati da zaposleni autori pišu noću, vikendima ili tijekom godišnjih odmora, pretvarajući svoj kreativni rad u drugi, paralelni posao?

Često se može čuti mišljenje da stalno zaposleni autori imaju sigurnost, ali ne i vrijeme; dok freelanceri imaju vrijeme, ali ne i sigurnost (iako je upitno bi li se mnogi freelanceri složili s time). Zaposleni autor ima predvidljiv prihod i može odbiti loše uvjete koji mu se nude za kreativni rad (pisanje, prevodenje...), ali njegova sposobnost dugotrajnog koncentriranog rada (često je ograničena). Freelancer, pak, ima nominalno više slobodnog vremena, ali ono je raspršeno, nestabilno i često u funkciji traženja idućeg projekta, pregovaranja o honorarima i rješavanja administracije. Imati mnogo slobodog vremena na raspolaganju ne znači i proizvoditi mnogo književnosti, a niti stabilnost primanja ne znači nužno stvaralačku slobodu. Književnost se zapravo stvara u međuprostoru, u trenucima koji preostaju između ovdje skicirana dva sustava rada.

>> Freelanceri koji djeluju između djelomične radno-egzistencijalne sigurnosti i pune nesigurnosti

Najbrojniju skupinu čine "hibridni freelanceri" (ovdje oznaku "hibridni" ne koristimo u smislu kombiniranja rada u uredu i rada od kuće), a njih čine autori koji rade honorarno ili projektajni, ali uz to imaju i barem jedan djelomično stabilan izvor prihoda: kratkotrajni ugovor, pola radnog vremena, suradnju u knjižnici, nastavnički angažman ili povremenu institucionalnu satnicu. Svoju svakodnevnicu oni često opisuju kao mozaik: nekoliko radionica, dva manja prijevoda, jedan urednički posao, tri kraća teksta za časopis, moderiranje promocije, par sati nastave i stalno praćenje rokova za prijave na programe, potpore i festivale.

To je vrlo iscrpljujući model koji skoro da i ne dopušta vrijeme za pauzu, svaki mjesec počinje od nule, a neizvjesnost je prisutna jer svaki honorar može kasniti (i to se često događa). Hibridni freelanceri rade barem dva tipa posla istodobno: stabilni, ali niskoplaćeni angažman, te nestabilni, ali kreativni autorski rad. Zbog toga su oni u stanju dvostruke nesigurnosti: nisu dovoljno sigurni da bi mogli planirati, a nemaju niri mogućost biti dovoljno fleksibilni da bi mogli stvarati u dužim vremenskim intervalima.

>> Čisti freelanceri: profesionalci bez ikakve mreže sigurnosti

Čisti freelanceri bili bi oni koji žive isključivo ili gotovo isključivo od autorskog i projektno-umjetničkog rada, i upravo oni čine onaj najranjiviji segment knjižnog sektora. Oni pišu, prevode, uređuju, moderiraju, pišu kritike i stvaraju gustu, drže predavanja, organiziraju programe, miširaju i stvaraju gostu ali mnogima i nevidljivu mrežu poslova koja čini književni život. Ali njihov profesionalni položaj obilježen je potpunom nesigurnošću: neredovitim isplataama, nepredvidivim prihodima, nepostojanjem bolovanja, nepostojanjem stabilnog mirovinskog staža, stalnim izmjenama programa na koje ovisi, nemogućnošću dugoročnog planiranja.

Freelancer preuzima veliki rizik, ako mu npr. neki nakladnik neredobito obračunava honorare i kasni s isplatom, ili mu neki festival kasni s isplatom, ili ako netko od organizatora (knjižnica, knjižara, strukovna udruga...) pomakne ili otkaze program, ili mu Ministarstvo ili lokalna zajednica ne odobri potporu za prijavljene programe... posljedice uglavnom snosi samo on. I koliko god freelanceri bili nerijetko i najvažniji segment, u pravilu su i najčešće žrtve pogrešnih kulturnih politika ili slabosti i neorganiziranosti branše unutar koje djeluju. A ponekad i izostanka temeljne empatije prema autorima.

Zašto razlikovati autorske pozicije?

Obično se ne uočava da se svi autori ne nalaze u istoj poziciji, a to odražava lijenost pa i nepravilno poslodavaca i resornih struktura da autore tretiraju na najbolji mogući način, i da se trude osigurati im pravednije uvjete njihova kreativnog rada. Stoga je prijedavenero razlikovanje stalno zaposlenih autora, hibridnih freelancera i čistih freelancera nužno je jer svaki od ta tri položaja zahtijeva drugačije, prilagođene mehanizme zaštite.

Što bi sustav trebao učiniti?

Ako nam je stalo da hrvatski književni sektor bude profesionalno održiviji nego li je danas, potrebno bi bilo razmisliti o uvođenju ključnih korekcija, između ostalih:

- isplacivanje realnih minimalnih honorara za sve javno financirane tj. subvencionirane književne programe (ali tome onda i prilagoditi sustav potpora programima koje su često nedostatne da bi ti programi uopće bili održivi, odnosno da ne bi izrabljivali kako njihovih organizatora tako i njihove sudionike);
- inzistirati na obaveznim i transparentnim ugovorima između autora u sektoru u skladu s DSM Direktivom;
- sufinanciranje doprinosa za freelancere, po uzoru na npr. Austriju i Njemačku;
- daljnje jačanje i stabilizacija programa knjižnica i naročito knjižara, kao provoditelja brojnih programa predstavljanja autorskog rada (promocije knjiga, tribine, okruglistolovi...);
- promatrati i analizirati kako umjetna inteligencija (UI / AI) utječe na autorski rad i položaj autora, i reagirati na vrijeme, i preventivno kada je potrebno putem nužnih regulacija odnosa na knjižnom tržištu, što znači i zakonsku regulativu o autorskom pravu držati na stand by.

** Serijal tekstova "Pisci i drugi autori, autorska prava i pravo na dostojanstven život" objavljuje se uz financijsku potporu autoru od Agencije za elektroničke medije iz programa Poticanje novinarske izvrsnosti.

POVEZANI SADRŽAJ

TEMA • 30.11.2025.

Autori u smiraju života: izazovi djela i neizvjesne egzistencije

TEMA • 28.11.2025.

Vrijednost autorskog rada između preporučenih tarifa i krhke ekonomije hrvatske knjige

TEMA • 31.10.2025.

Modeli i problemi kolektivne zaštite autorskih prava izvan književnog sektora - dio II.

PRETRAŽI SVE ČLANKE

Upiši pojam

